

حقوق و اقتصاد کسب و کار

بنیان‌های نظری «شاخص سهولت انجام کسب و کار»

گردآوری و ترجمه: دکتر سید محمد رضا حسینی

دکتر روح‌اله کهن مدرس آزاد

و همکاران

نشر جالش

سرشناسه	:	حسینی، سید محمدرضا، ۱۳۶۲ - گردآورنده، مترجم
عنوان و نام پدیدآورنده	:	حقوق و اقتاد کسب و کار: بنیان‌های نظری «شاخص سهولت انجام کسب و کار» / تالیف و گردآوری سید محمدرضا حسینی، روح‌اله کهن هوش‌نژاد.
مشخصات نشر	:	تهران: چالش، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۵۲۹ ص.: جدول، نمودار.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۷۹۸۱-۵-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۵۲۶-۵۲۹.
عنوان دیگر	:	بنیان‌های نظری شاخص سهولت انجام کسب و کار.
موضوع	:	کسب و کار - مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	:	Business - Addresses, essays, lectures
موضوع	:	کار - قوانین و مقررات -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	:	Labor laws and legislation -- Addresses, essays, lectures
نقشه افزوده	:	کهن هوش‌نژاد، روح‌اله، ۱۳۶۲ - گردآورنده، مترجم
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۶ ج ۷ ح ۵ HF۵۷۱۸
رده‌بندی دیویی	:	۶۵۸/۴۵۳

www.chalehshahr.ir

حقوق و اقتاد کسب و کار

گردآوری و ترجمه: دکتر سید محمدرضا حسینی

دکتر روح‌اله کهن هوش‌نژاد و همکاران

اجرای طرح جلد: آرین

امور فنی و صفحه‌آرایی: نشر چالش

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: فرشید

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۹۸۱-۵-۵

نشر چالش: تهران، خیابان انقلاب، خ ۱۲ فروردین، خ وحید نظری، شماره ۸۲، طبقه ۵، واحد ۹

تلفن: ۶۶۴۱۴۶۱۰

قیمت: ۵۲۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است. هرگونه تکثیر و تولید مجدد آن
کلاً و جزاً بصورت چاپی، الکترونیکی، کپی، انتشار الکترونیک این اثر بدون اجازه کتبی ناشر
ممنوع و موجب پیگرد قانونی است.

۱۱	دیباچه: محیط کسب و کار چیست؟
۱۶	مقدمه
۱۹	فصل اول: مقررات ورود به کسب و کار
۲۱	چکیده
۲۲	مقدمه
۲۷	۱-۱-۱. داده‌ها
۲۷	۱-۱-۱. ساختار پایگاه اطلاعاتی
۳۰	۱-۱-۲. تعریف متغیرها
۳۸	۱-۱-۳. نتایج اصلی
۴۹	۱-۱-۴. چه کسی از مقررات‌گذاری منفعت کسب می‌کند؟
۵۷	۱-۱-۵. به چه دردی ربابه ورود به کسب و کار مقررات‌گذاری می‌کند؟
۶۶	۱-۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۶۷	منابع و مآخذ
۷۱	فصل دوم: اعتبارات مالی خصوصی در ۱۲۹ کشور
۷۳	چکیده
۷۴	مقدمه
۷۸	۲-۱. داده‌ها
۷۸	۲-۱-۱. معرفی متغیرها
۸۶	۲-۱-۲. خلاصه داده‌ها
۸۹	۲-۳. عوامل تعیین‌کننده اعتبارات خصوصی کشورها در بررسی مقطع زمانی
۹۵	۲-۴. تحلیلی از اصلاحات
۱۰۰	۲-۵. عوامل تعیین‌کننده نهادهای اعتباری
۱۰۱	۲-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۱۶	بیوست ۱. داده‌ها
۱۲۲	بیوست ۲. شاخص اصلاحات حقوق اعتباردهنده
۱۲۳	بیوست ۳. اصلاحات در قوانین ورشکستگی
۱۲۹	منابع و مآخذ
۱۳۳	فصل سوم: حقوق و اقتصاد معامله با اشخاص وابسته
۱۳۵	چکیده
۱۳۶	مقدمه

۱۴۱	روش‌شناسی
۱۴۵	۳-۱-۱. مقررات معامله با اشخاص وابسته
۱۵۶	۳-۲. مقررات معامله با اشخاص وابسته در کشورهای مختلف
۱۵۸	۳-۲-۱. وضعیت حقوقی ایتالیا
۱۵۹	۳-۲-۲. وضعیت حقوقی انگلستان
۱۶۲	۳-۲-۳. تفاوت‌ها بین رویکردهای قوانین و مقررات
۱۷۰	۳-۳. مقررات معامله با اشخاص وابسته و اندازه بازار سهام
۱۸۹	۳-۴. شاخص‌های دیگر حمایت از سرمایه‌گذار
۱۹۸	۳-۵. استحکام نتایج
۲۰۸	۳-۶. صلاحیت و کاربرد
۲۰۹	۳-۶-۱. سنجش حمایت از سرمایه‌گذار
۲۱۱	۳-۶-۲. وضعیت حقوقی
۲۱۲	۳-۶-۳. اهمیت مقررات گذاری
۲۱۵	پیوست ۱ جدول هم‌بستگی
۲۱۶	منابع و مأخذ
۲۲۱	فصل چهارم: اثر مالیات شرکت بر سرمایه‌گذاری و کارآفرینی
۲۲۳	چکیده
۲۲۴	مقدمه
۲۲۸	۴-۱. داده‌ها
۲۳۲	۴-۱-۱. متغیرهای توضیحی مالیاتی
۴۳۵	۴-۱-۲. متغیرهای وابسته
۴۳۹	۴-۱-۳. متغیرهای کنترل
۲۴۰	۴-۲. نگاهی به داده‌ها
۲۴۵	۴-۳. نتایج
۲۴۵	۴-۳-۱. نتایج اساسی
۲۴۷	۴-۳-۲. استحکام نتایج
۲۵۱	۴-۳-۳. کاربرد
۲۵۳	۴-۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۹۷	فصل پنجم: مقررات گذاری در خصوص کار
۲۹۹	چکیده
۳۰۰	مقدمه

۳۰۲	۵-۱. فرضیه‌ها
۳۰۳	۵-۱-۱. پیش‌زمینه
۳۰۴	۵-۱-۲. کارایی
۳۰۵	۵-۱-۳. قدرت سیاسی
۳۰۷	۵-۱-۴. نظریه حقوقی
۳۰۹	۵-۲. ابزارهای مقررات‌گذاری در خصوص کار
۳۱۲	۵-۲-۱. قوانین استخدامی
۳۱۴	۵-۲-۲. قوانین روابط جمعی
۳۱۵	۵-۲-۳. قوانین تأمین اجتماعی
۳۱۶	۵-۲-۴. تجمع اطلاعات
۳۱۷	۵-۱-۵. تغییرهای مستقل
۳۱۸	۵-۳. نه‌هی کوتاه بر داده‌ها
۳۲۲	۵-۴. آزمون نظریه‌ها
۳۲۶	۵-۵. مقررات‌گذاری در حوزه‌های مختلف
۳۲۷	۵-۶. نتایج مدل
۳۲۹	۵-۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۵۲	منابع و مأخذ
۳۵۹	فصل ششم: تجارت در موعد قرض
۳۶۱	چکیده
۳۶۲	مقدمه
۳۶۵	۶-۱. داده‌ها
۳۶۸	۶-۲. برآورد
۳۷۲	۶-۳. نتایج
۳۷۵	۶-۴. صادرات حساس به زمان
۳۷۸	۶-۵. نتیجه‌گیری
۳۸۵	منابع و مأخذ
۳۸۷	فصل هفتم: دادگاه‌ها
۳۸۹	چکیده
۳۹۰	مقدمه
۳۹۵	۷-۱. نظریه‌های فرمالیسم رویه‌ای
۳۹۸	۷-۲. داده‌ها
۳۹۸	۷-۲-۱. گردآوری رویه‌ها

۴۰۰	۷-۲-۷. اندازه‌گیری فرمالیسم.....
۴۰۶	۷-۲-۳. سایر متغیرها.....
۴۰۷	۷-۳. فرمالیسم و عوامل تعیین‌کننده آن.....
۴۰۹	۷-۴. عوامل تعیین‌کننده کیفیت دادگاه.....
۴۱۴	۷-۵. نتیجه‌گیری.....
	پیوست ۱. نقشه ارتباطی بین «دایره‌المعارف بین‌المللی حقوق آیین دادرسی مدنی» و متغیرها و شاخص‌های این مقاله.....
۴۵۴	منابع و مأخذ.....
۴۵۸	فصل هشتم: به اجرا گذاشتن بدهی‌ها.....
۴۶۳	چکیده.....
۴۶۵	مقدمه.....
۴۶۶	۸-۱. برد مطالعاتی.....
۴۷۰	۸-۲. داد ما.....
۴۷۶	۸-۲-۱. رده‌ها.....
۴۷۸	۸-۲-۲. پاسخ‌ها.....
۴۸۰	۸-۲-۳. متغیرهای میانی.....
۴۸۷	۸-۳. نتایج اصلی.....
۵۰۴	۸-۴. اولویت مطلق.....
۵۰۶	۸-۵. ویژگی‌های ساختاری اجرای بدهی.....
۵۲۲	۸-۶. توسعه بازار اعتبار.....
۵۲۳	۸-۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۵۲۶	منابع و مأخذ.....

دیباچه: محیط کسب و کار چیست؟

در سال‌های اخیر مفهوم «محیط کسب و کار»^۱ به شدت مورد توجه محافل و مسئولان سیاست‌گذاری کلان کشور قرار گرفته است به طوری که در سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه و قوانین برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه، بر بهبود آن تصریح و تأکید شده است.

منظور از محیط کسب و کار، مجموعه عواملی است که در اداره یا عملکرد بنگاه‌های حاضر در یک منطقه یا حوزه کاری تأثیر دارد، ولی تقریباً خارج از کنترل مدیران این بنگاه‌ها قرار دارند.^۲ با استفاده از این تعریف، می‌توان محیط کسب و کار در یک استان، یک شهر، یک صنف را در دوره‌های مختلف کاری مشخص کرد و سنجید؛ زیرا عوامل مؤثر بر اداره و عملکرد بنگاه‌ها که خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها هستند در حوزه‌های کاری، مناطق جغرافیایی و زمان‌های مختلف متفاوت است. برای مثال میزان برودت هوا برای باغدار، دلفه و محیط کسب و کار محسوب می‌شود، اما برای قطعه‌ساز خودرو این گونه نیست و یا پدیده ریزش در زمان‌هایی اداره بنگاه‌ها در استان‌های غربی را با مشکل روبه‌رو می‌کند، اما هیچ‌گاه به ندارد بنگاه‌های فعال در مازندران و خراسان تأثیر نداشته است.

یادآور می‌شود در ادبیات رشته مدیریت که اغلب با رویکرد اداره «یک بنگاه» تدوین شده است، مفهوم محیط کسب و کار را از منظر اداره مطلوب یک بنگاه بررسی می‌کند و «محیط‌شناسی» را گاهی به صورت عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیک^۳ مطرح می‌کنند، اما ادبیات محیط کسب و کار با هدف کمک به رشد سرمایه‌گذاری در یک منطقه یا کشور، مقوله‌ای میان‌رشته‌ای در تقاطع اقتصاد و حقوق است که از دهه ۱۹۹۰ به وجود آمده و به تدریج تکمیل و کاربردی شده است.^۴ گفتنی است سیاست‌گذاری برای بهبود محیط کسب و کار، بدون سیاست‌مداران و مسئولان ارشد کشور انجام می‌شود، باید با رویکرد حمایت از تولد، بقا و رشد بنگاه‌های

۱. برخی محافل و نوشته‌ها از عبارت «فضای کسب و کار» استفاده می‌کنند. از آنجاکه در ادبیات بین‌المللی دو عبارت «Business Environment» و «Investment Climate» مشهور و متعارف است، برای هماهنگی با ادبیات موضوع، از عبارت «محیط کسب و کار» استفاده می‌کنیم.

۲. متن اولیه این تعریف در کتاب دکتر احمد میدری ارائه شده است: احمد میدری و اصلاان قودجانی، سنجش و بهبود محیط کسب و کار، جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.

۳. PEST

خرد، کوچک و متوسط^۱ تنظیم شود و چنین بنگاه‌هایی را هدف‌گیری کند، زیرا بنگاه‌های بزرگ اغلب از قدرت مالی و حتی سیاسی برای تأثیرگذاری بر عوامل برون‌زا بر اداره و عملکردشان برخوردارند، نظیر توانایی لابی‌گری در مجلس و دولت برای اصلاح قوانین و مقررات، توانایی چانه‌زنی با نظام بانکی در سطوح بالا برای تأمین مالی و حتی توانایی فرهنگ‌سازی به نفع مصرف محصولاتشان با تبلیغات انبوه و پرهزینه.

محیط نامساعد کسب‌وکار، عواقب مصیبت‌باری برای فعالان اقتصادی، کارگران و خانواده‌هایشان به دنبال دارد. چنانچه محیط کسب‌وکار در یک حوزه کاری، یک استان و یا یک کشور نامساعد باشد، فعالان اقتصادی به خروج از کسب‌وکار یا به‌سوی مناطق و کشورهای دارای محیط کسب‌وکار مساعد و یا به‌سوی اقتصاد زیرزمینی سوق داده می‌شوند. شکل‌گیری و گسترش اقتصاد زیرزمینی نه تنها پدیده‌های شومی نظیر فرار مالیاتی و قاچاق را ایجاد می‌کند، بلکه بدتر از آن‌ها، باعث می‌شود امکان رشد بنگاه‌ها محدودتر شود، پیرا بنگاه‌هایی که به‌طور زیرزمینی فعالیت می‌کنند نه می‌تواند از فرصت‌های متعارف تأمین مالی بهره بگیرد و نه می‌تواند در نمایشگاه‌های خارجی شرکت کند و از فرصت‌های تجاری یا ارتقای فناوری استفاده نماید. به همین دلیل برخی صاحب‌نظران، برای بهبود محیط کسب‌وکار در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، توصیه می‌کنند سیاست‌گذاری بنگاه با «تشویق کند تا از زیرزمین و منطقه «غیررسمی»، به روی زمین و منطقه رسمی منتقل و از «منافع رسمی بودن» بهره‌مند شوند.

تولد و توسعه ادبیات محیط کسب‌وکار میان دو چهره سرشناس در سیاست‌گذاری اقتصادی است: هرناندو دسوتو^۲ و جوزف استیگلیتز. دسوتو، اقتصاددان و کارآفرین پرویی در کتاب‌های خود - راهی دیگر و راز سرمایه - نشان داد مشکل اصلی کشورهای توسعه‌نیافته، فقدان سرمایه نیست، بلکه مشکل اصلی این‌ها این است که در این کشورها به‌دلیل فقدان یا ناکارآمدی نهادهای ثبت‌داری‌ها و حمایت از «حقوق مالکیت»^۳ کارآفرینان به منطقه «غیررسمی» رانده شده‌اند و نمی‌توانند از «منافع رسمی بودن» بهره‌مند شوند. دسوتو با سفر به چندین کشور جهان سوم نشان داد در

^۱ Micro.Small and Medium Enterprises (MSMEs)

^۲ Hernando De Soto

^۳ Property Rights

کشورهایی که «انجام کسب و کار»^۱ از نظر زمان، هزینه و مراحل اداری با «سهولت» بیشتری همراه باشد، محیط کسب و کار مساعدتر است. آموزه‌های دسوتو در سال‌های اولیه قرن بیست و یکم بانک جهانی را تشویق کرد تا رویکرد خود را در توسعه کشورها «صرفاً از طریق تأمین مالی» یا «سیاست‌های تعدیل اقتصادی» به تدریج اصلاح کند و توصیه‌های خود به کشورهای در حال توسعه را به موضوع بهبود محیط کسب و کار نیز تعمیم دهد. در اصلاح این رویکرد در بانک جهانی، جوزف استیگلیتز، اقتصاددان ارشد بانک جهانی در سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۰ نقش برجسته‌ای داشت. وی در مقاله مشهور خود^۲ در سال ۱۹۹۷ با مقایسه حرکت اقتصادهای متمرکز چین و روسیه به‌سوی نقش آفرینی بیشتر بخش خصوصی، نشان داده بود روسیه از طریق خصوصی‌سازی و واگذاری بنگاه‌های دولتی، به‌سوی این هدف حرکت کرده، اما رشد بخش خصوصی را با هزینه گزافی (بحران سقوط ارزش روبل در سال ۲۰۰۰) تجربه کرده است، ولی چین همین هدف (ارایش بخش خصوصی در اقتصاد) را با آزادسازی اقتصادی و تسهیل شرایط سرمایه‌گذاری، کسب و کار و با هزینه‌های بسیار کم و منافع فوق‌العاده محقق کرده است.

به‌دلیل تلاش‌های این دو اقتصاددان، گروه بانک جهانی^۳ از سال ۲۰۰۳ با تعریف نماگرها و شاخص سهولت کسب و کار، وضعیت بیش از ۱۸۰ کشور جهان را همه‌ساله از این نظر رتبه‌بندی می‌کند و به آن‌ها برای کاهش هزینه، زمان و مراحل اداری ناظر به کسب و کارها، پیشنهادهایی ارائه می‌کند.

علاوه بر بانک جهانی، چندین مؤسسه بین‌المللی دیگر نیز هریک با رویکردی به سنجش مؤلفه‌های محیط کسب و کار در کشورها اقدام کرده‌اند که سابقه برخی از آن‌ها به سال‌ها قبل از اقدام بانک جهانی بازمی‌گردد. مشهورترین و معتبرترین این گزارش‌ها عبارت‌اند از:

«گزارش رقابت‌پذیری جهانی توسط مجمع جهانی اقتصاد از سال ۱۹۹۹».

«گزارش محیط کسب و کار توسط واحد اطلاعات مؤسسه اکونومیست از سال ۱۹۶۴».

^۱ World Bank Doing Business

^۲ جوزف استیگلیتز، «اصلاحات به کجا می‌رود»، مجموعه مقالات حکمرانی خوب، ترجمه جعفر خیرخواهان، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۳.

^۳ World Bank Group (شامل مؤسسه تأمین مالی بین‌المللی IFC).

^۴ Ease Of Doing Business Index

«گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرین^۱ از سال ۱۹۹۹».

«گزارش جهانی شاخص حقوق مالکیت^۲ از سال ۲۰۰۹».

از آنجا که گزارش‌های بین‌المللی درباره محیط کسب‌وکار اغلب برای استفاده سرمایه‌گذاران بین‌المللی تهیه می‌شوند و اعتبار، دقت یا جامعیت آن‌ها با انتقاداتی روبه‌رو است^۳ و به دلیل آنکه اداره بنگاه‌ها در ایران گاهی با موانع منحصر به فرد فرهنگی، اقلیمی و شرایط خاص کشورمان روبه‌روست، تعیین و سنجش مستمر مؤلفه‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران برای استفاده سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان ضرورتی انکارناپذیر یافته است. قبل از اینکه ماده (۴) قانون «بهبود مستمر محیط کسب‌وکار» (مصوب ۱۳۹۰)، این مهم را رسماً به عهده اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران واگذار کند، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مشارکت صدها شکل اقتصادی از سراسر کشور، مؤلفه‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را ریف و به‌طور فصلی آن‌ها را پایش و اعلام می‌کند.

این گزارش‌ها سازنده‌ی ارزیابی شکل‌های اقتصادی سراسر کشور از مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار در ایران در فصل مختلف چگونه است؟ ارزیابی در کدام استان‌ها، کدام بخش‌های اقتصادی و کدام بخش‌ها یا استان‌ها رو به بهتر شدن یا بدتر شدن هستند.

«گروه مطالعات محیط کسب‌وکار» تا استان ۱۳۹۲ بیش از ۱۱۰ گزارش پژوهشی درباره تجربیات جهانی و پارلمانی «پایش و بهبود محیط کسب‌وکار» و نیز «محیط حقوقی کسب‌وکار» تهیه و منتشر کرده است.

از آنجا که «محیط کسب‌وکار» مفهومی نوظهور و میان‌رشته‌ای بود، «تولید ادبیات» درباره این مفهوم و مؤلفه‌های آن در دستور این گروه مطالعاتی قرار گرفته و تاکنون مجموعه‌ای از بهترین مقالات و گزارش‌های جهانی درباره این مؤلفه ترجمه و منتشر

^۱ GEM: Global Entrepreneurship Monitor

^۲ IPRI: International Property Rights Index

^۳ برای نمونه رک. نقد آرونادا به گزارش سهولت کسب‌وکار بانک جهانی:

بنیو آرونادا، «نقدی به گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی»، ترجمه اصلا ن قودجانی، گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۹۳۸، تیرماه ۱۳۹۰.

^۴ برای نمونه رک. سیاح و دیگران، «پایش محیط کسب‌وکار ایران در پاییز ۱۳۹۱»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۳۰۰۳، خرداد ۱۳۹۲.

شده است. کتاب حاضر نیز بخشی از این تلاش است که به همت آقایان دکتر سید محمدرضا حسینی و دکتر روح‌اله کهن هوش نژاد گردآوری شده است. امید است انتشار این کتاب در کشف دنیای جذاب و مغفول «حقوق و اقتصاد» در ایران مؤثر باشد و توجه پژوهشگران و تصمیم‌سازان در کشورمان را به‌طور مؤثری به این مهم جلب کند.

سید امیر سیاح

مدیر گروه مطالعات محیط کسب و کار

مرکز پژوهش‌های مجلس